

שמעתא עמיקתא

גליין שנה - פרשת נצבים - תשע"ח - קדילת הניכי הישיבות, רמות ב' כס

הלכות מצויות לראש השנה

ערב ראש השנה תענית

תענית בערב ראש השנה

נוהגים להתענות בערב ר"ה. [ש"ע (רס"י תקפ"א סעי' א)]. וא"צ קבלה ולא השלמה, ואין קורין בו יחל. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק טו)]. וי"א שמתענים עד חצות. [ב"י (ר"ח) הלכה (ס"י תקפ"א ד"ה עד שיצא) בשם הפמ"ג. וכ"כ שאלת יע"ב (ח"ב ס"י קמ"ז)]. וי"א שנהגו עד ב' או ג' שעות אחר חצות. [יסוד ושרש העבודה (שער תענית פ"ה)]. ועכשיו רבים נוהגים להתענות עד זמן מנחה גדולה, ומתפללים מנחה לפני שאוכלים כדי לומר תפלת ענוו, שאם כבר אינו מתענה אינו יכול לאומרו. [מ"ב (ס"י תקפ"א ס"ק ט)]. אמנם הש"ץ אין אומר ענוו בחזרת התפלה. [רמ"א (ס"י תקפ"א סעי' א)].

להתפלל ביחידות ע"מ לומר ענוו ולאברל לאחר מכן

אם אין לו מניין, לא יתפלל ביחידות כדי שיוכל לומר ענוו, אלא יאכל לפני מנחה ואחר כך יתפלל בצבור ללא תפלת ענוו. [אלף למנון (ס"י תקפ"א ס"ק עג) והגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ג אות כז)].

מקום סעודת מנחה

אם חל ברית מילה בערב ר"ה, מצוה על בעלי הברית לאכול. והם אבי הבן, הסנדק והמוהל. [רמ"א (שם) וס"י תקפ"א סעי' א]. וכן הדין למי שהזמינו בעה"ב. [מ"ב (ס"י ס"ק ט)]. וכן כל שמתשתף בסעודת מנחה או סיום מסכת יכול לאכול ולא להתענות. [מ"ב (ס"י תקפ"א ס"ק ט) והגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פ"ג אות כז)]. וכן הוא באחרות רבינו (ח"א ח"ב) והשלמות בח"ג (עניי"ש (חיד אות טא) שנישם הנהגות לצום אם טועמות אפילו בביתם משאריות של סיום אינן צמות. וע"י בזה ברמ"א (ס"י תקפ"א סעי' א)].

הולה קצת

חולה קצת פטור מלהתענות, אלא שיי"א שעליו לעשות התרת נדרים ע"מ להתיר אכילה. ויש תפלים בזה. [מ"ב (ס"י ס"ק ט)]. והסומך על המקילין יש לו על מי לסמוך. [ע"י בשע"ח (אות לט), בשבט הלוי (ח"ד ס"י לא), בתשובות והנהגות (ח"ד ס"י רז), באור לציון (ח"ד פ"ה אות יז) ובשמע"א עמקתא גליין ר"ה].

חלש

בזמננו שהדורות חלשים לא נהגו כולם להתענות תענית זו, ומי שחלש אינו מתענה. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש מועדים פ"ג אות כז)].

טעה ואכל

מי שטעה ואכל צריך להשלים התענית. [ע"י בש"ע (רס"י תקפ"א) ובמ"ב (שם) וס"י תקפ"א ס"ק א].

דיני התפילות ותקיעת שופר

תחנון (במליחות, בשחרית ובמנחה)

נופלים על פניהם באשמורת בסליחות. [ש"ע (רס"י תקפ"א סעי' א)], אף אם נמשכו הסליחות עד היום, מפני דרום פעמים רגילין לסיים קודם עלות השחר, תקנו לנפול אף אם אירע פ"א שמתשיך על היום. [מ"ב (ס"י ס"ק כג)]. וע"י במ"ב בס"י קל"א ס"ק א' שכת' שלא נופלים על פניהם בער"ה אלא נוהגים בימי הסליחות להאריך עד היום. [יש לנהוג לאומרו אף במנינים שמתחילים לכתתה הסליחות ביום. [הגרח"ק שליט"א (אשרי ישראל פמ"ה הגה סח)]. אולם בתפלת שחרית ומנחה אין נופלים על פניהם. [ש"ע (שם)].

תקיעת שופר

אין תוקעין בשופר בער"ה. [ש"ע (ס"י תקפ"א סעי' א)], ע"מ להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות דחובה [ואף כשחל יום א' של ר"ה בשבת ג"כ אין תוקעין בער"ש]. ומ"מ מותר לתקוע להתלמד, ולכתלה יעשה כן בחדר סגור. [מ"ב (ס"י ס"ק ד)].

מנחה

צריך להזהר להתפלל תפלת מנחה של ערב ר"ה בכוונה גדולה, ומאריכין בה קצת מאחר שהיא תפלה אחרונה של השנה. [מ"ט"א (ס"י תקפ"א אות נ)].

התרת נדרים

בערב ר"ה

נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ר"ה כדי להנצל מעונש נדרים. [ח"י"א (כלל קלח אות ח)]. ויש נוהגים לחזור להתיר הנדרים פעם שנית בערב יו"כ. [מ"ט"א (ס"י תקפ"א סוף אות מט)].

התרה לפני שלשה או עשרה

עושים התרה לפני ג' גדולים. אפילו הם קרובי משפחה. [ש"ע (יו"ד ס"י רכ"ה סעי' א)]. נוהגים שהמתירים יושבים והנודר עומד. [ש"ע (שם) ס"ק ט]. ויש נוהגים לעשות התרה זו לפני עשרה אנשים. [כ"ז ואומרים בין בהקף בין בחלום, והנודר בחלום צריך י'.] ע"י דעת תורה (ס"י תר"ע ט"ז סעי' א)].

לפני שלא נתמלא זקנו

המתירים צריכים להיות גדולים שנתמלא זקנם. [רע"א (מ"י ק"י עג) מובא בפתי"ש (ס"י רכ"ה ס"ק ב)]. וכ"כ בשו"ת (תב"ת בחיים (ס"י כא) שלא סומכים על חוקה דרבא בזה. וכן פסק השבט הלוי (ח"ד ס"י ד אות ד)].

בלשון שמתבין

צריך כל אדם להתזהר שיבין מה שהוא אומר, וע"כ מי שאינו מבין לשון הקודש עליו לאומרו בשפה שמבין. [ח"י"א (כלל קלח אות ח)].

קדוקי לשון

יש המדלגים בנושא של התרת נדרים "דיינים מומחים" (כשעושים כן לפני ג' הדיוטות). [לוח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת. אולם ע"י בלוטקי מהר"ח (ח"ג סדר ער"ה ע"מ ס) שכתב דאפשר לאומרו דהוא רק דרך כבוד שחובשים עליו כד"ינים מומחים]. ויש מדלגים תיבות "בשם הוי' ברוך הוא" [לוח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת]. וי"א פירו' זירות שמשו"ן. [לוח אר"י (חודש אלול) בשם האדר"ת. וכן הוא בפתי"ש (ס"י רלט ס"ק ט)]. וע"י בבני ציון (ח"א ס"י פא) שכת' ליישב נוסח ח"י".

עבור אשתו

יש אומרים שאם רוצה האשה לעשות התרת נדרים על ידי בעלה, תמנה אותו שליח וילך בפני ב"ד המתירים ויאמר נוסח התרת הנדרים בעדו ובעד אשתו, דהיינו שיאמר בפירוש שנדרנו ונשבענו אני ואשתי, והב"ד יאמר מותרים לכם וכו' בסתם, דכוונתם עליו ועל אשתו. ורק צריך שאשתו תאמר לבעלה מקודם אני מתחטרט על כל נדרים ושבועות ואסורות וקונמות וחרמות והסכמות וקבלות ומנהגים, ואותה תהיה שלוחי תולד לפני בית דין להתיר לי על כל הנזכר. [רב פעלים (ח"ד או"ח ס"י לז)]. אולם לא נוהגים שהבעל יבקש התרה עבור נדרי אשתו, אלא הנשים סומכות על התרת נדרים של "כ"ל נדרי" שאומרים בתחילת יו"ה"כ. [הגר"ש"א (אשרי ישראל פמ"ה הגה ע), והליכוי"ש פ"א אות ל], הגר"ש ואגור זצ"ל (מבית לוי גליין ד' ה"ל התרת נדרים הגה ח) והגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה)].

עבור כמה אנשים יחד

יש נוהגים שכמה אנשים אומרים יחד סדר התרת נדרים. [הגר"ש"א זצ"ל (ימי הרחמים פ"ב הגה ס"ז)]. וי"א שאין לעשות כן אלא בשעת הדחק. [מ"ט"א (שם אות מט)].

מופלא סמוך לאיש

מופלא סמוך לאיש [דהיינו קטן מגיל י"ב שנים וקטנה מגיל י"א שנים] שנדרהים נדר, לא נהגו להתיר להם. [ע"י בהליכוי"ש (ר"ה פ"א אות י) ובהגה (שם) בגר"ש"א זצ"ל]. ואם רוצים שיתירו להם עושים להם תענית. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה פ"א הגה א)].

מסירת מודעה

נוהגים בערב ר"ה למסור מודעה לביטול הנדרים. ודי למסרה לפני אחד וא"צ ג' אנשים. [הגר"ש"א זצ"ל (מבקשי תורה אלול תשנ"ה)]. ומעיקר הדין ניתן לסמוך על מודעה זו לענין קבלת דבר מצוה שלא בלשון נדר והתחייבות, וכן הנהגה טובה שנהג ג' פעמים בלא תנאי. [הגר"ש"א זצ"ל (מנח"ש ק"י ס"י צא אות כ והליכוי"ש פ"א אות ט) ועוד פוסקים].

התרת קללות, נזיפות ועין הרע

יש נוהגים לקבץ עשרה בני אדם כדי שיתירו להם קללות ונזיפות ויבטלו ממנו עין הרע, ואם אין לו עשרה יעשה כן לפני שלשה. [הח"ד"א (עבודת הקדש - צפורן שמיר רס"י ב)].

הכנות לראש השנה

כיבוש ותספורת

מכבסין ומתספורין בערב ר"ה. [ש"ע (ס"י תקפ"ב סעי' ד)]. להראות שאנו בטוחין בחסדו ית' שיוציא לצדק משפטינו. [מ"ב (ס"י ס"ק כח)].

לבוש

לא ילבש ב"ה בגדים חשובים כבשאר יו"ט כדי שיחא מורא הדין עליו, אלא ילבש בגדים נאים שאינם חשובים כל כך. [מ"ב (ס"י ס"ק כח)].

טבילה / תשעה קבין

יש נוהגין לטבול בער"ה משום קרי. [מ"מ"א (ס"י תקפ"ב סעי' ד)]. ולא יקדים לטבול עד שעה קודם חצות היום. [מ"ב (ס"י ס"ק כ)]. ואם אינו יכול לטבול מאיזה טעם, ישפוך על גופו ט' קבין מים. [מ"ב (שם)]. ויכול לעשות כן ע"י מקלחת המצוה בבית. [שבט הלוי (ח"א ס"י כד) ודברי יציב (ח"א ס"י ג)].

קנית מקום לתפלות מכפפי מעשר

במקום שאינם מטילים חיוב למתפללים לשלם דמי חבר לביה"כ, מותר לשלמו ממעשר. אולם עבור מקום בבהכ"נ לימים נוראים, כיון שמי שאינו משלם אינו ראוי לשבת במקום שרצונו לשבת, א"א לשלם ממעשר. אלא שמחמת שהמחיר הנדרש הוא בעיקר עבור החזקת בית הכנסת, ניתן להוציא עד כשמונים אחוז מהסכום ממעשר כספים (והכל לפי הענין). [שמענו מגדולי ההוראה שליט"א. וע"י בשמעתא עמיקתא גליין קצ"ג באורך בזה].

ראש השנה

אמירת לשנה טובה לחברו

נוהגין שכל אחד אומר לחברו "לשנה טובה תכתב". [ש"ע (ס"י תקפ"ב סעי' ט)]. ולנקבה יאמר תכתבי ביו"ד. וי"א שיש לומר ג"כ ותחתם. ודעת הגר"א שאין לומר תחתם. [מ"ב (ס"י ס"ק כח)]. וי"א שנוהגים לברך שתכתב ותחתם לחיים טובים. [ח"י"א (כלל קלח אות ה)]. ויש מוסיפים "ולאלת לחיים טובים ולשלום". [מן האלף (ס"י תקפ"ב ס"ק מ)]. ויכולין לומר לשנה טובה תכתב כו' עד חצות היום. וי"א דדיינים הנ"ל שווים ביום שני. וי"א שבוים שני אין אומרים. [מ"ב (ס"י ס"ק כ)].

ברכת שחיינו

בהולקת נרות

אשה הנוהגת לברך שחיינו בשעת הדלקת הנרות, מברכת ביו"ט ראשון. וביו"ט שני תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש ואז תברך שחיינו. [מ"ב (ס"י תר"ס ס"ק ד)]. ואם אין לה תבדך בכל אופן. [ע"י בשו"ע (ס"י תר"ס סעי' א) ומ"ב (ס"י ס"ק ב)].

בקידוש

בקידוש ביו"ט ראשון מברכים ברכת שחיינו. ובקידוש ליל שני, ילבש בגד חדש או יניח פרי חדש ויברך שחיינו, (משום שיי"א שאין אומרים שחיינו דתרווייהו יומי קדושה אחת היא). ואם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש, עם כל זה יאמר שחיינו. [ש"ע (ס"י תר"ס סעי' א) ומ"ב (ס"י ס"ק ב)]. ודעת הגר"ש"א זצ"ל (מנח"ש ק"י ס"י ב) דפירות חדשים שרופה לאוכלם בליל א' דר"ה אין נכון להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפטורם בברכת שחיינו שמברך על היו"ט, אלא יברך עליהם ברכת שחיינו בפניו. וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליין קכ"ד].

סדר הפעודה

אכילת הסימנים בפעודה

יהא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה (ויש נוהגים כן בב' הלילות של ר"ה), רוביא דהיינו לתת, כרתי, סילקא, תמר, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: יהי"ר שירבו זכותינו. כרתי: יכרתו שונאינו. סילקא: יסתלקו וישינו. תמרי: יתמו שונאינו. קרא: יקרע גזר דינו ויקראו לפניך זכותינו. [ש"ע (ס"י תקפ"ב סעי' א)]. ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש, ואומרים: תתחדש עלינו שנה מתוקה. ומברך עליו העץ (אע"פ שאוכלה תוך הסעודה) ופותר הדבש. [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"י א)]. ואפי' אם אצלו הדבש עיקר הדין כן, ע"י בהלכות קטנות (ח"א ס"י ט) ובשמעתא עמיקתא גליין קכ"ה]. ויש אוכלים רמונים ואומרים: שנרבה זכיות כרמון. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה. [רמ"א (שם)]. וכמו כן אוכלים ראש כבש (וי"א של איל, ואם אין לו קרח ראש מבעל חי אחר), לסימן שנהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק. [ש"ע (ס"י תקפ"ב סעי' א) ומ"ב (ס"י ס"ק ב)]. ויש נוהגים לאכול דג לסימן שנפנה ונרבה כדגים ולא יהיה עין הרע שולטת בנו. [פמ"ג (ח"א ריש הסימן)].

אופי אמירת יהי רצון

כשאוכל הסימנים אומר יהי רצון מלפניך כו'. [ש"ע (ס"י תקפ"ב סעי' א)]. ואומרו בשם השם. [מ"ב (ס"י ס"ק ב)]. ויאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. [מ"ב (ס"י ס"ק ד)]. ובדעיבא אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה אינו הפסק. [א"י (ס"י ס"ק ד) והמטה אפרים (אות א)]. ובסימנים שאין מברכים עליהם קודם אכילתם, י"ל הבקשה קודם האכילה. [הגר"ש"א פרנק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים ס"י ז)].

סדר הסימנים

יש לברך על התמר, ואם אין לו יברך על הרימון, דהם מין שבעה. ואם רוצה לברך על התפוח קודם כי כך מנהגו, לא יניח על השלחן הפירות מ"ז המינים, וכשמברך על התפוח יכוון להוציא גם אותם בברכתו. [הגר"ש"א זצ"ל (שם פ"א אות כז)]. וכן מתבאר מהכ"ח (אות יג)].

ברכה על הסימנים שברכתם ארמה

י"א שעל הסילקא, הכרתי והקרא, ואם מברכים עליהם בתוך הסעודה כיון שהם תבשיל. [הגר"ש"א פרנק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים ס"י ז אות א)]. וי"א שיש לברך ברכת בורא פרי האדמה על הקרא, שזה ודאי לא בא אצלנו מחמת הסעודה, ולפטור בזה שאר המינים שיש להם אצלנו (מכתב במחזור המפורש לר"ה ע"מ 8)]. ויש משתפקים בדבר, ועל כן סוברים שיש לפטורם בברכה על דבר שבודאי אינו בא מחמת הסעודה. [הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פ"א אות ח) והגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה ע"מ מ)]. ומסתברא כדעה הראשונה.

אכילת דברים חמוצים

יש נומעים מלבשל ב"ה מיני חומץ בארשי"ט וכדומה, וע"כ האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין מבשלין אותן בחומץ. [מ"ב (ס"י תקפ"ב ס"ק ח) וס"י תר"ס ס"ק ד)].

אגוזים, ענבים ופירות שלא נגמרו

יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה. [רמ"א (סי תקנפ סעי ב). ועי' עוד טעם בהגהות חת"ס (שם)]. וכמו כן יש מי שאומר שאין לאכול ענבים בר"ה (הטעם ע"פ סוד). [רמ"א (סי תר ס"ק ד) בשם הגר"א]. ופרי של אגוז אינו סימן טוב לאוכלו. [מ"ב (סי תר ס"ק ד) בשם המט"א].

שאר דינים הנוהגים בראש השנה

שתיית יין / דין שמחה בראש השנה

ראש השנה אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של "ושמחת בחגך" נהגת גם בו. [מ"ב (סי תקצו ס"ק א). ועי' מ"ב"ב בזה בספר מנחת אשר (מועדים סי ב)]. ויש אומרים שמי"מ אין מקובל לשתות יין בראש השנה חוץ מיין של קידוש. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' פז)].

תש"מ

נכון למנוע עצמו מתש"מ בשני לילות של ר"ה א"כ היה ליל טבילה ויחזור ויטבול בשחרית. [מ"ב (סי תקפא ס"ק כז)]. ואף כשאין באפשרותו לחזור ולטבול לא יטבל חיובו. [חיי"א (כ"ל קלט אות ז) וכה"ח (אות פט)].

שונה ביום

יש נוהגים שלא לישון ביום ר"ה. [רמ"א (סי תקנפ סעי ב)]. וי"א שאחר חצות היום אין חשש. [מ"ב (שם ס"ק ט) בשם האר"י ז"ל], בין ביום ראשון בין ביום שני. ומ"מ הרוצה להחמיר על עצמו שלא לישון כלל, ביום הראשון הוא היותר נכון. [הב"ח (אות לו)]. וכל זה לענין ליל ההתחיל לישון ביום, אבל מותר להמשיך שינת הלילה עד תחילת אפילו אחר עמוד השעה. [הגרש"י (שם פ"א אות כג) והגרש"י זצ"ל (אשרי האיש מועדים פ"ד אות יא), והגר"ח"ק שליט"א (נור החיים שאלה קז)]. ומ"מ אם כבר נתעורר משנתו אחר עלות השחר, י"א שיש להיזהר שלא לחזור לישון. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' ט)].

התענות לישון

מי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוין בתפלה כראוי, אין לו להמנע ממנה בימי ר"ה, אלא יישן עד כרכו. [הגרש"י זצ"ל (שם פ"ב אות כז), ובגנן דא רא"ה פ"ש].

להתענות עד אף היום

מותר להתענות בר"ה ולהתפלל עד אחר חצות, אע"ג שבשבת ושאר יו"ט הדבר אסור. [מ"ב (סי תקצו ס"ק ב) בשם עטרת זקנים]. ואם ר"ה חל בשבת אין להתענות. [מ"ב (סי תקנפ ס"ק ה)]. וי"א שאף בר"ה אין להתענות עד חצות כמו שאר יו"ט. [מעשה רב (מהגר"א סי רז) ושו"ת

מטימה המועילה שלא להיות מתענה

לדעת המחמירים לעיל שאסור להתענות בר"ה כמו שאר יו"ט, או כשר"ה חל בשבת שאסור לכל הדעות להתענות, אם טועם משהו קודם התפלה או נחשב מתענה. [מ"ב (סי רפח ס"ק א)]. ויש מסתפקים אם די בשתיית משקה, או שצריך לאכול דוקא פת בשיעור כביצה. [פמ"ג (סי קנז א"א ס"ק א)]. ולמעשה יש להקל שדי בשתייה בלבד. [הגרש"י זצ"ל (אשרי האיש פ"ד אות טו). וכן נהג בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב עמ' קפא). וכן באלף למגן (ס"ק ב) ובגהה (שם מקל אף על ידי שתיית מים). ובקצות השלחן (סי צ מהד"ש ס"ק א) כתב שאף אם מועיל משקה יתכן ששתיית מים אינה בכלל טעימה. ועי' עוד בתשובות והתגות (ח"ב סי רעז)].

שכח ילמד ויובא בברכת המזון

שכח לעמוד ועלה יובא בבמה"ז בסעודת ליל ר"ה, חוזר לראש בהמ"ז. [הגרש"י זצ"ל (שם פ"א אות יט)]. ואם שכח בסעודת היום י"א שחוזר וי"א שאינו חוזר. [מ"ב (סי קפח ס"ק יט)]. ולמעשה לא יחזור ויברך, אמנם ישתדל לשמוע מאחר. [באר משה (ח"ב סי לח אות ג)]. וכ"ז לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין לחזור אף אם שכח בלילה. [כה"ח (אותיות כד-כה)].

לבישת קיטל

מנהג לבישת הקיטל (בר"ה וביה"ט)

יש נוהגים ללבוש קיטל בתפילת שחרית ומוסף של ר"ה. [מט"א (סי תקנפ אות ג) ומקו"ח (סי תרז אות ד)]. וכן יש נוהגים ללבושו ביה"ח בכל התפלות. [רמ"א (סי תרז ע" ד). ויש נוהגים ללבוש בגדים לבנים, ועי"ש ברמ"א. ועי' עוד במ"ב שם ע"ג שי שנהוגת ללבוש בגדים לבנים].

ללבשו בשנה הראשונה אחר הנשואין

י"א שאף בשנה הראשונה אחר הנשואין לובשין קיטל. [קצה המטה (סי תרז ס"ק טו)]. וי"א שיש שנהגו להמנע בע"ז. [מהר"ם שיק (א"ח סי כח)]. ומ"מ אם אחד רוצה ללבושו אף לשיטה השנויה אין גורעין בו. [מהר"ם שיק (א"ח סי כח)].

אבל בלבישת הקיטל

אבל בתוך י"ב חודש של אביו או אמו או תוך ל' על שאר קרובים, רשאי ללבוש קיטל. ומי"מ יש מקומות שנוהגים שאין האבל לבושו. [מ"ב (סי תרז ס"ק יח)].

כניסה לבית הכסא עם קיטל המיוחה לתפלה

אין להיכנס לבית הכסא לעשות צרכיו בעודו לבוש קיטל, משום שהוא מיוחד לתפלה. [מ"ב (סי כא סי"ד סי תר"ס ק"ח)]. אולם כדי להטיל מים בלבד מותר. [מ"ב (שם)]. וי"א שלאורך ז"ה אפילו לבית הכסא קבוע מותר. [מטה אפרים (סי י"ג ר"ת אות יב) וכה"ח (שם אות לז). ובאורחות רבנו (ח"ב עמ' רה) הביא שכן נהג בעל הקהלות יעקב]. ויש אוסרים להכנס לבית הכסא קבוע. [הגרש"י זצ"ל (תפלה כהלכה פ"ב אות טז מה"ק פ"א)]. ומקום העומד רק להטיל מים אינו בכלל בית הכסא קבוע, ומותר להיכנס לשם עם הקיטל לכל הדעות, אלא אם כן בית הכסא קבוע באותו חדר ולא הפרדה (ש"ל צורת הפתח וכדומה).

הלבוש את הקיטל אף בליל הסדר או סעודת ראש השנה

הלבוש את הקיטל גם בסעודת ראש השנה, רשאי להיכנס עמו לבית הכסא, שבאופן זה שוב לא נחשב לבגד מיוחד לתפלה. אולם אם נוהג ללבושו (חוץ מלצורך התפלה) רק בסעודת ליל הסדר, אינו רשאי להכנס בו לבית הכסא כי באופן זה אינו יורד מקדושתו כיון שילל הסדר הוא לילה של מצוה. [הגרש"י זצ"ל (נגזי הקדש פ"ב מה"ג)].

התלבדך הקיטל בבית הכסא

מי שנכנס לבוש בקיטל לבית הכסא והתלבדך בכתב שחייטה שם, ואין לו קיטל אחר ללבוש לתפלה, מותר לו לומר לנכרי לכבס את מקום הטינופת משום כבוד הבריות (כגון שגם דרך בני המינים ללבוש קיטל או שהוא ש"ץ). [כה"ח (סי תריג אות נח) בשם השו"מ (מ"ב סי פ"ב סי"ד סי פ"ב) א"א דע"י מ"ב (סי שב ס"ק ו) ושעה"ש אות מד) שמשמע דדוקא מלאכה דרבנן מותרת ע"י נכרי במקום כה"ב]. אולם אפשר ללאו דוקא קאמר דהרי המ"ב (סי שב שעה"ש אות יב) גופא נטה להתיר מלאכה דאי בשינוי אפילו ע"י ישראל מפני כה"ב, אע"פ שחמירא מאמירה לכב"ר (ע"י בחזו"א סי נ"ו סס"ק ד), וא"כ ק"ו דשרי אמירה לכב"ר במקום כה"ב. וכן צידדו להתיר במלכים אמנ"ג (פ"ו מה"ג כ"ט ופ"י מה"ג ה) ובארחות שבת (פ"ב מה"ג קעה), ועיי"ש שהביאו ש"כ"ב במקור חיים (לחז"י סי רעז)].

דיני השי"ץ

ש"ץ הראוי לימים נוראים

ראוי שיהיה השי"ץ בעל תשובה גמורה, גם ראוי שילמד הכונות מהתפלות המבוארות בהזוהר. ונהגו שמי שהתחיל להתפלל (או לתקוע) אפילו פ"א אין ליתן המצוה לאהר. ואם חלה הוא ביש הקהל להעמיד אחר ומ"מ כשחוזר לבריאותו המצוה חוזרת אל הראשון. אם רואה איש מחלוקת בשביל התפלה לא יתפלל אף על פי שיתפלל מל שאינו הגון. [מ"ב (סי תקנפ ס"ק יא)]. ואין ממונים ש"ץ נער שלא נתמלא קפו. [מ"ב (סי ג' ס"ק כד)].

אבל

אבל תוך י"ב חודש של אביו ואמו [אך תוך שלשים על שאר קרובים], אסור לעבור לפני התיבה בר"ה ויוה"כ, דהא דינם כרגלים לכל מילי. ובדליכא חזן אחר שרי אפילו בר"ה ויוה"כ. [מ"ב (סי תקפא ס"ק ז). ועי' בגי מהרש"א (י"וד סי שצט) מש"כ לענין ש"ץ קבוע].

עבר עבירה מפורסמת

אין לעבור לש"ץ בימים הנוראים משעבר עבירה מפורסמת, כגון הליכה לערכאות וכדו', אפילו עבר עליה פ"א בלבד ואפ"י בשוגג. אבל בכל עבירה אין להחמיר בזה. [הגרש"י זצ"ל (שם אות ח) דלא משמעות סתימת המ"ב בסי נ"ג (סי"ק פב)].

קבלת שחר

י"א שאסור לשכור חזנים להתפלל בשבת ויו"ט משום שנמצא מקבל שחר שבת ויו"ט (הו"ה בעל תוקע בר"ה), ויש מי שמתיר (דבמקום מצוה לא גזרו רבנן). והעיקר כדעת המחמירים. [שו"ע (סי שו סעי ה) פסק כדעה ראשונה להחמיר. וטעם האיסור שכתבנו הם מהמ"ב (סי"ק כג)]. וי"א שאם יתפלל גם בימות החול (או תוקע בחודש אלול) ומשילם לו לחודש או לשבוע בבת אחת, לכ"ע שרי. [רמ"א (שם)]. ולמעשה נוהגים להקל לשכור לשבתות לחודש, והחושש לדברי האוסרין לא יקצבו בתחלה ומה שלוקח אח"כ י"ל שהוא דרך מתנה. [מ"ב (סי"ק כד)]. ועי"מ לצאת לכו"ע, חזן המקבל שחר עבור תפלתו בימים הנוראים, ידקק להתפלל עוד תפלה א"ל חשובה, כגון סליחות וכדו', בימות החול, בימות החול, כדי שיחשב שחר יו"ט בהבלעה. (אבל עי"ז שיתפלל מנחה רגילה של חול וכדו' מסתבר דאין להקל, כיון דכו"ע ידעי שאין נותנים שחר בעבור זה). [אלף המגן (סי תקפא ס"ק כד) והגרש"י זצ"ל (ש"ש"כ פכ"ח מה"ק קמה, והליכ"ש שם אות ז והגה ה)]. ומ"מ חז"ן או התוקע בשבת ויו"ט ח"ה גופא רק מגר"ש (מ"ב ס"ק ג)].

הנוטל שחר לתקוע שופר בר"ה או כדי להיות ש"ץ (או לרגלם) בשבתות ויו"ט

מאותו שחר סימן ברכה. [שו"ע (ס"י תקפא סעי ה) ומ"ב (סי שו ס"ק כג)]. אלא דיי"א דכ"ז באיש אמיד, אבל הנצרך לצורך פרנסתו לית לן בה. [ארחות חיים (שם ס"ק ג)]. ויש מלמדים זכות לחזנים שמקבלים שחר. [א"א מבוטשאטש (סי תקפח)]. וכמו כן אם אינו קוצב שחר אלא מקבל לאחר מכן בתורת מתנה לית לן בה.

כשכר או בהמה

שליח צבור בשכר עדיף טפי מבנדבה. [שו"ע (סי ג' סעי כב)]. שבוה אין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל, ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל וכפרוץ הדבר יעלה מי שאינו הגון, ועוד שהשי"ץ ה"י בעצמו יותר נוהר בתפלתו ובתקינותו הואיל ושכיר הוא. ואף שיש בחנם צריכין העניי"ג ג"כ ליתן שכירות השי"ץ שש"ץ בשכר עדיף. [מ"ב (סי"ק ג)].

שתיית סממנים להנעים הקול

מותר לאכול שרפים מותקים ולגמוע ביצה חיה כדי להנעים הקול לו לאו לרפואה הוא ועל כן לא שייך לגזור בזה משום שחיקת סממנים. [שו"ע (סי שפח סעי לח) ומ"ב (סי"ק פג)]. וע"כ מותר להשתמש בתרכיזים למיניהם לשפור הקול או למנוע צרידת קול הנגרמת מהליחות שבגרון. [ש"בט הלוי (ח"ח סי"י פג)], והין כן אף אם אינן עשויים ממאכל בריאים. [שו"ע (שם)]. וביאר המ"ב (סי"ק קב) ע"פ מהר"ם שכי"ז לא בא לחזק מזוג, אבל אם מחזק מזוג אסור אע"פ שאינו חולה. ועי' בערוה"ש (אות מה) שלדעתו נ"ל השו"ע מודה לדברי המ"א (בה)].

לצורך ריפוי הגרון

אם יש לו מכח בגרונו מותר לאכול או לשתות מאכל או תרכיז אפילו העשוי ממאכל בריאים וכדומה עי"מ לרפותה. [שו"ע (שם סעי לו)]. ומ"ש"כ מכח בגרון כ"כ בהלכות קטנות (ח"א סי קא) ובשבט הלוי (שם)]. ולש"ץ דרבים אם יש מהם כבוד הבריות מותר לעשות כן בצנעה. [דקדק"ל כה"י דוחה איסור דרבנן אפי' בקום ועשה. וכן יוצא מהמהר"ח אור זרוע (סי נ"ג-ו), ועיי"ש שתייר משום כבה"ז בצניעה ומשום דאיכא כבוד שמים בבסומי קלא לצורך התפלה. והובא בדעת תורה (כ"א) ובש"ב הלוי (שם)].

דיני התפילה

יש נוהגים להתפלל בר"ה בכריעה. [שו"ע (סי תקנפ סעי ד)]. והנוהג כן יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד. [מ"ב (סי"ג אות ג)]. וצריכים לזקוף בסוף הברכות. [שו"ע (שם)]. והיינו קודם שיאמר ברוך אתה. [הו"ה בתחלת הברכה. [מ"ב (סי"ג אות ד)]. ובברכות שתיקנו לכרוע בהן יזקוף עצמו כמה תיבות לפני שיאמר "ברוך אתה". [מ"ב (סי ק"ג ס"ק ה)].

תפלה בקול

אף על פי שבכל ימות השנה מתפללים בלחש, בר"ה נוהגין לומר בקול רם. ולא חיישינן שמא יטעה חברו מחמתו, כיון שמצויים בידם מחזורים. [שו"ע (סי תקנפ סעי ט)]. ומ"מ י"א שמי שמתפלל בלחש משוּבח יותר, אלא אם כן אינו יכול לכוון בלא זה. [כה"ח (אות ג) בשם

השליח יעזיף הוזהר האר"י ז"ל].

בכי בראש השנה

האר"י ז"ל היה נוהג לבכות בר"ה ויוה"כ, ואמר שמי שאינו בוכה בימים אלו אין שמתו טובה ושלמה. [הובא בכה"ח (סי תקנפ אות ט)]. מאידך דעת הגר"א שוכה לבכות בר"ה. [מעשה רב (אות רז) הובא בכה"ח (שם)]. ונוהגים כדברי האר"י ז"ל אפילו כשחל ר"ה בשבת. [מט"א הובא בכה"ח (שם)]. ויש אומרים שאין כאן מחלוקת, דלכל הדעות אין לבכות מחמת דאגה על מעשים שעשה, אבל בכי מחמת דביקות והתרגשות שאינו בכי של צער מותר לכל הדעות גם בר"ה. [הגר"ק שליט"א (חוט שני ר"ה עמ' נא) ותשובות והתגות (ח"ב סי רסח)].

בקישות פרטיות

מותר לבקש בקישות פרטיות בראש השנה. [חזו"ני (ארחות רבנו ח"ב עמ' קא אות כז) והגרש"י זצ"ל (הלכ"ש פ"א אות טו)]. אלא שראוי בראש השנה להימנע מזה כי עיקר היום הוא "מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם". [הגרש"י זצ"ל (שם הגה 58)].

שכח לומר יעלה ויבא

השוכח עומד בתפלה אינו חוזר, כיון שהזכיר את יום הזכרון. [הגרש"י זצ"ל (שם פ"א אות יא)]. **התם מקדש ישראל והזמנים**
טעה בתפלת ר"ה בברכה האמצעית ולא חתם "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון", אלא "מקדש ישראל והזמנים", לא יצא ד"ח וחוזר להתפלל. [מטה אפרים (סי תקנפ אות יח)]. ואם נזכר לאחר שהתחיל רצה צריך לחזור מ"אוי"א מלוק"ו, ולכל הפחות מ"יקדשנו במצותיך", ולחתום הברכה כתקונה. [הגרש"י זצ"ל (שם פ"א אות יא)].

אבינו מלכנו

מנהג בני אשכנז לומר אבינו מלכנו על הסדר. ואם ר"ה חל בשבת, אין אומרים אותו (כי אין שואלין צרכים בשבת). [רמ"א (סי תקנפ סעי א) ומ"ב (סי"ק ד)]. וכן כשחל יום י"ב דר"ה בער"ש במנחה אין אומרים אבינו מלכנו. [מ"ב (סי תקנפ ס"ק ד)]. וצ"ל מחה והעבר חטאינו ופשעינו, כי יש לבקש תחלה על הקל ואח"כ על החמור. וכמו"כ יש לומר כלה הכי"ף בפת"ח והלמ"ד בציר"י. ויאמר רוע גזר בנישימה אחת. [מ"ב (סי"ק ג)].

כריעה בעלזינו לשבח

יש נוהגים ליפול על פניהם בעלזנו לשבח שבחרת השי"ץ של ר"ה ויוה"כ. [שעה"ש (אות מד)]. ויש נוהגים בר"ה שרק כורעים בברכיהם ומכופפים ראשם. [מ"א (סי קלא ס"ק כב) ומט"א (סי תקנפ אות א) וסי"ת אות יד)]. ויש נוהגים שלא כורעים כלל (וכן מנהג בני (ספרד). ובמנהג אצל הנוהגים לברוע, ליפול על הפנים דרך קידה ללא פישוט ידים) ורגלים (וכן מנהג הפשוט אצל בני אשכנז). [פמ"ג (שם מ"ז ס"ק יד). ובמעשה רב השלם (אות רג) הובא שהגר"א בכריעות של ר"ה ויוה"כ היה משתחה בפישוט ידים ורגלים]. וע"כ אם עושים כן על רצפה של אבנים, צריך להטות על הצד או לעשות הפסק כמבואר להלן.

להפסיק אמירת הפזוטים בשעה שהצבור כורעים

אם בשעה שהצבור כורעים, עדיין נמצא הוא אומר פזוטים, עליו להפסיק לכרוע עם הצבור. [מט"א (סי תרכא אות יא)].

כריעות על רצפת אבנים

אסור מהי"ת לשתחות על אבן משכית או על רצפת אבנים אפי' כשמשתחוה לשמים. ומ"מ אין איסור מהי"ת אלא כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים וגם על רצפת אבנים דוקא, אבל דרך קידה שפירושו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פישוט ידים ורגלים או אם הוא בפישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים אסור רק דרבנן. [מ"ב (סי קלא ס"ק מ)]. אמנם במקום שיש שתי המעלות, לא גזרו רבנן, והיינו בדרך קידה בלעצ אבנים, או דרך קידה על רצפת אבנים אך שלא היה קידה גמורה דהיינו שנטה קצת על צדו, או אם היה בפישוט ידים ורגלים ושלא על הרצפה ונטה קצת על צדו ללא ח"ו פישוט ממש ג"כ מותר. [מ"ב (שם)]. [מ"ב בר"ה וביה"ט, הנופלים על פניהם דרך פישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים, צריכין להטות על צדיהם, וכן כשיש רצפת אבנים אפי' נופלים דרך קידה בעלמא צריכין להטות על צדיהם. [רמ"א (ס"סי קלא), מ"ב (סי"ק מג) ושעה"ש (סוף אות מד)].

קריעת מריצפת

רצפות עשויות מבלטות עשויות ממלט עם אבנים קטנות, י"א שדינם כרצפות אבנים וע"כ צריך להטות לצד או לעשות הפסק. אבל אם הם רק ממלט לית לן בה. [הגרש"י זצ"ל (אבני ישפה ח"ב סי ר)]. ורצפות של אבני שיש דינם כרצפת אבנים. [ע"י במ"א (שם ס"ק) ובש"ב הלוי (ח"א סי כג)].

כריעות בני הפסק בין האדם לרצפה

אם מפסיק עיניו ובין הרצפה ע"י עשבים וכדו' (ע"י הלחן בזה), י"א שרשאי לכרוע אף דרך פשיטות ידים ורגלים, אפילו ללא הטיה לצד. [ע"י ברמ"א (שם) ובמ"א (סי"ק כד) בפירושו השני]. ויש מסתפקים בזה. [ע"י במ"א (שם) בפירושו הראשון ובשעה"ש (אות מד)].

